

Upotreba složenog predikata u *Putopisima* Miloša Crnjanskog

Na primeru složenog predikata kod Miloša Crnjanskog pokazana je podjednaka frekvencija upotrebe konstrukcije da+prezent, odnosno infinitiva kao glagolskih dopuna glagolima nepotpunog značenja.

Uvod

Upotreba složenog predikata već je bila tema mnogih naučnih istraživanja. Neka od njih su posebno bila vezana za zastupljenost dveju konstrukcija složenog predikata u srpskom, odnosno hrvatskom jeziku, a to su konstrukcija *glagol+da+prezent* i konstrukcija *glagol+infinitiv*. Neki autori su pokušali da te dve konstrukcije podele na srpsku i hrvatsku (Kravar 1953). Veći broj naučnika se složio da takva podela nije ispravna, iako su i oni uočili da je konstrukcija *da+prezent* češća u upotrebi u istočnim krajevima teritorije bivše Jugoslavije, a infinitiv u zapadnim. Zaista je veoma retka upotreba konstrukcije *da+prezent* u hrvatskom jeziku. Ipak, konstrukcija *da+infinitiv* se ne može nazvati hrvatskom, jer se ona često upotrebljava i u srpskom jeziku, posebno u zapadnim krajevima Srbije (Stevanović 1953; Brozović 1953-4). Jedan prosečan istočnosrbijanski govornik, kada se služi standardnim jezikom gotovo uvek upotrebljava konstrukciju *da+prezent*, jer on naprosto nema infinitiva u svom jezičkom osećanju, odnosno u dijalektskom sistemu. Nasuprot njemu, jedan Hercegovac u standardnom jeziku zadržava infinitiv (Đukanović 1986: 13–18).

Kad se govori o jeziku u književnosti, uočava se da u zavisnosti od dijalektološke sredine, stila pisanja i sl. taj književnik upotrebljava ili jednu, ili drugu konstrukciju. Retkost je da ih jedan isti književnik u nekom svom delu naizmenično upotrebljava skoro podjednako. Upravo je takva – naporeda upotreba obeju konstrukcija složenog predikata uočljiva kod Miloša Crnjanskog u *Putopisima 1 i 2*. Uticaj na takvu upotrebu mogla je izvršiti sredina u kojoj je književnik odrastao, dakle govor Srema, ali i

Zdravko Trivić
(1980), *Batajnica, S. Stankovića 14, učenik 3. razreda Zemunske gimnazije*

strani jezici koje je učio, kao na primer nemački, specifičnim, za srpski jezik nesvakidašnjim, strukturama rečenica. Smatram, ipak, da je presudni uticaj imalo piščevo osećanje jezika, kao i stil pisanja i tema o kojoj je književnik pisao, što će se videti u daljem toku rada. Koliko pisac svojim stilom može da oblikuje, odnosno realizuje neku temu, isto toliko i određene teme zahtevaju od pisca određeni stil pisanja, posebno sklopljene strukture rečenica. Zadatak ovog rada je da što je moguće potpunije proveri iznete pretpostavke. Treba napomenuti da je upotreba složenog predikata, kao stilski postupak, sporedna, jer se zapravo ne može tvrditi da li je to svestan ili nesvestan proces.

U daljem tekstu *Putopisi 1*, odnosno *Putopisi 2* označeni su kao P1, odnosno P2.

Analiza

Pronađeno je ukupno 1338 različitih primera sa složenim predikatom, i ukupno 1802 rečenice u kojima se složeni predikat javlja, računajući pri tom i primere sa istim glagolskim konstrukcijama koje se ponavljaju. Od toga 896 primera (67%) sadrži konstrukciju da+prezent, a 442 primera (ili 33%) glagol+infinitiv. Pri tome je 1067 puta (ili 59%) korišćena je konstrukcija da+prezent, a 735 puta (ili 41%) glagol+infinitiv.

Međutim, treba odmah napomenuti da naporeda upotreba ovih konstrukcija nije uvek moguća, a da se pri tom ne promeni ni smisao. Takvih primera ima 37, a upotrebljeni su 42 puta. Samo jedan primer konstrukcije da+prezent nije moguće zameniti infinitivom: – Ili *je* možda za susede *bolje da* Pešta *ostane* (...) centar Mađarske(P2: 27). Od 36 primera konstrukcije glagol+infinitiv koju je nemoguće zameniti konstrukcijom da+prezent, 31 primer sadrži glagol *reći* koji u književnom jeziku nema promenu u prezentu, osim *reknem*, ili *rečem* u nekim dijalektima srpskog jezika. – U nju *se treba zagledati* (P1: 258) – jedan je od primera, gde drugi deo ima opšti karakter, tj. ono što se drugim delom predikata ne pripisuje određenom subjektu već bilo kome (Stevanović 1964: 581). Stoga su takvi primeri, gde nije moguća naporeda upotreba obeju konstrukcija složenog predikata, razdvojeni od konačnog (ukupnog) zbira.

Osim toga, postoji i izvestan broj primera kod kojih je naporeda upotreba prezenta i infinitiva moguća samo uz određene dodatke ili promene. Oni su uvršteni u konačan zbir. U pitanju su bezlične konstrukcije. Takvih primera ima 74, a upotrebljeni su 79 puta.

54 primera je konstrukcija da+prezent. Upotreba infinitiva u ovim primerima moguća je ukoliko ima neki drugi jezički znak za određivanje gramatičkog lica na koje se odnosi ono što se označava glagolom u dopuni. Takav znak može biti oblik dativa imena pojma koji treba da čini ono što se kaže drugim delom ovog složenog predikata (Stevanović 1964:

580). Npr. – Oče, kojim putem *valja da idemo?* (P1: 144). U dva primera pasiv je izrečen aktivom. – Još *nije vreme da se* slični dokumenti *objave* javnosti (P2: 150). Ovde je zamena prezenta infinitivom moguća, ako se rečenica iz pasiva prebaci u aktiv. Na taj način smisao ostaje isti. Čak 43 primera sadrže glagol *trebati*. Kod svih tih primera zamena prezenta infinitivom je moguća ukoliko se glagol *trebati* upotrebi u nekom od ličnih oblika, kako je Miloš Crnjanski 17 puta upotrebio. Npr. – *Trebao je samo da se odluči* (P1: 343).

Broj takvih primera u infinitivu je 20. Na sličan način kao i kod prezenta i ovde je moguća zamena konstrukcije, i to prevođenjem aktiva u pasiv, ili zamenom priloga odgovarajućim pridevom. Npr. – Uopšte je *ne-moguće* mrtve sa Krfa *preneti* u otadžbinu (P2: 160); – Ovakav trg je *retko videti* u Španiji (P2: 438).

U daljem toku rada prikazana je analiza i statistika primera koji su po vrsti glavnih glagola klasifikovani u već pomenute četiri grupe.

Modalne konstrukcije

Pronađeno je ukupno 814 primera (ili 61% od ukupnog zbira) koji sadrže neki modalni glagol. Ti primeri su upotrebljeni 1235 puta (ili 68.6%). Kod 477 primera (ili 58.6%) glagolska dopuna je konstrukcija da+prezent, a 337 (41.4%) – infinitiv. Konstrukcija da+prezent korišćena je 611 puta (49.5%), a infinitiv – 624 (50.5%).

Morati

- RATA MORA BITI!... (P2: 9)
- Pa *mora* i njih *da apsi* (P1: 279)

Glagol *morati* pronađen je ukupno u 121 primeru (9%), a korišćen je 153 puta (8.5%). U konstrukciji da+prezent je 78 primera (64%), a 68 primera (ili 36%) u konstrukciji glagol+infinitiv. Konstrukcija da+prezent upotrebljena je 85 puta (56%), a glagol+infinitiv 68 puta (44%).

Zanimljivi su primeri koji su se ponavljali više puta. Tako ima 8 primera koji su upotrebljeni i u jednoj, i drugoj konstrukciji.

Moći

- *Nisam mogao da se odvojim* od reke (P1: 438)
- Ništa mi *se ne može dogoditi* (P1: 47)

Glagol *moći* pronađen je u ukupno 356 primera (27%), a upotrebljen je 624 puta (ili 35%). Po 178 primera (ili po 50%) je u prvoj, odnosno drugoj konstrukciji. Konstrukcija da+prezent je korišćena 237 puta (38%), a druga 387 puta (62%).

Glagol *moći* je, kao glavni glagol složenog predikata, pronađen u najvećem broju primera (27%) u odnosu na sve druge glagole. Upravo po-

datak da su i jedna i druga konstrukcija pronađene u jednakom broju primera pokazuje da se ove konstrukcije ravnopravno koriste u piščevom izražavanju.

Ima 58 primera koji su upotrbljeni u obema konstrukcijama. Od toga 29 primera (ili 50%) upotrebljeno je podjednako u obema konstrukcijama. Od ostalih 29 primera, pronađeno je 12 (27%) koji su više puta korišćeni u konstrukciji da+prezent, i 17 (29%) koji su više korišćeni u glagol+infinitiv.

Trebati

- Kralj *treba da bude kralj* (P1: 492)
- Esej *bi trebalo pisati* o Pikasu. (P1: 35)

Pronađeno je ukupno 203 primera (ili 15.2%) sa glagolom *trebati*, koji se ponavljaju 277 puta (15.4%). Ukupno 95 primera (47%) je u konstrukciji da+prezent, a 108 (53%) u glagol+infinitiv. Prva konstrukcija je upotrebljena 116 puta (42%), a druga 161 put (58%).

Broj primera upotrebljenih i u jednoj, i drugoj konstrukciji je 35. Npr: *trebati biti* 9 puta sa da+prezent, a 4 sa infinitivom. Primera pronađenih samo u prvoj konstrukciji ima 4, i ponavljaju se 11 puta, a 16 primera u drugoj, i to 42 puta.

Hteti – u značenju *želeti, nameravati, biti gotov*

- *Nije hteo ni da se makne* (P1: 494)
- *Hoće reći* pariski Luvr (P1: 174)

Primera sa glagolom *hteti* ima ukupno 134 (10%), a upotrebljeni su 182 puta (10%). Od toga 126 različitih primera (ili 94%) je u konstrukciji da+prezent, a 8 primera (6%) je sa infinitivom.

Samo jedan primer je upotrebljen u obema konstrukcijama, i to *hteti doći*. Pronađeno je 20 primera koji su se javili samo u konstrukciji da+prezent (*hteti videti, hteti govoriti, hteti čuti, hteti ići, hteti pisati*).

Fazne konstrukcije

U *Putopisima* je pronađeno ukupno 130 primera (9.7%) sa nekim od faznih glagola, i to 144 puta (8%). U konstrukciji da+prezent ima 104 primera (80%), a 26 (20%) – u glagol+infinitiv. Konstrukcija da+prezent javlja se 115 puta (80%), a glagol+infinitiv 29 puta (80%).

Ima 111 primera sa glagolom *početi* (8.3% od ukupnog broja primera, odn. 1338), i to 125 puta. U konstrukciji da+prezent ima 87 primera (ili 78%), a 24 (22%) – u glagol+infinitiv. Prva konstrukcija je korišćena 98 puta (78%), a druga 27 puta (22%). Dva primera su upotrebljena, i u jednoj, i u drugoj konstrukciji (1 – po jednom u obema konstrukcijama, i *po-*

četi zidati – 1/3). Ukupno 7 primera je upotrebjeno samo uz prezent, a jedan primer samo uz infinitiv. U primeru: – *Počelo je da kiši* i pre podne prođe sve prokislilo (P1: 177), uočava se direktan uticaj nemačkog jezika na planu konstrukcije koja se gotovo nikad ne sreće u srpskom jeziku.

Glagol *počinjati* sadrže 22 primera (24 puta). Od toga 21 primer je u konstrukciji da+prezent, a samo 1 primer u konstrukciji glagol+infinitiv. Npr. – *Zamišljam kako počinje da pada* kiša (str. 226, P.1). Pisac upotrebljava i srpsku, i nemačku konstrukciju što je verovatno rezultiralo preplitanjem uticaja maternjeg i uticaja stranog jezika.

Glagol *započeti* pronađen je 2 puta u konstrukciji da+prezent, i jedanput u glagol+infinitiv. Glagol *prestati* nalazi se u 3 primera prve i u jednom primeru druge konstrukcije, a glagol *stati* (u značenju glagola *početi*) po jednom u svakoj konstrukciji. *Započinjati* i *otpočeti* upotrebljeni su po jednom i to u konstrukciji da+prezent.

Ostali glagoli

Još 17 glagola je pronađeno u funkciji glavnog glagola složenog predikata, i to ukupno u 317 primera, a 346 puta upotrebjenih. Od toga 284 primera (89.6%) je u prvoj, a 33 (10.4%) u drugoj konstrukciji. Prva konstrukcija upotrebljena je 310 puta (89.6%), a druga 36 (10.4%).

Glagoli *voleti*, *gledati*, *pokušavati*, *pokušati*, *rešiti*, *rešiti se*, *uspevati*, *uspeti* delovi su složenog predikata samo u konstrukciji da+prezent (153 primera 162 puta: *želeti* – 41 primer; *uspeti* – 33; *pokušati* – 26; *pokušavati* – 19; *voleti* – 15) Npr. – *Pokušao sam da doznam* od kuda ti ljudi glasovi (P2: 76).

Glagol *umeti* je u 40 primera sa prezentom, a u 2 sa infinitivom; *imati* (*nemati*) u značenju glagola *trebati*, *moći*, *morati*, *posedovati* i u značenju futura – 34/2; *znati* – 26/4; *dati* – 10/2; *smeti* – 12/10. Npr. – *Ima Jugoslavija da igra* kao medved (P2: 52); – *Sad ne sme motor da se kvari* (P2: 245); – *On ga ne sme porušiti* ni spaliti (P2: 309); – *Nemojte misliti da se zatrcavam*. (P1: 21)

Bezlične konstrukcije

– *A vreme je da se* jednom *smiri*. (P2: 174)

– *Lako je dopreti* i do najtamnijih boja u irisu Berlina. (P1: 276)

Među pronađenim primerima 87 primera je sa nekom bezličnom konstrukcijom (88 puta). U konstrukciji da+prezent ima 13 primera (15%), a 74 (85%) – u glagol+infinitiv. *Valja/valjalo je* javlja se u 9 primera, a *teško je* – u 6 primera. Dva primera iz druge konstrukcije nije moguće zameniti prezentom, a jedan primer iz prve je nemoguće zameniti infinitivom.

Zaključak

Crnjanski je *Putopisima 1 i 2* u 67% primera upotrebio konstrukciju da+prezent, a 33% glagol+infinitiv. S druge strane, konstrukcija glagol+da+prezent korišćena je u 59% slučajeva, a infinitiv u 41% slučajeva. Ovi podaci pokazuju da se i jedna i druga konstrukcija zaista naporedo koriste u piščevom književnom jeziku.

Primeri koji su korišćeni samo u jednoj od konstrukcija ukazuju na neka pravila svesno ili nesvesno uneta u književni izraz. Kod takvih primera ne može se sa sigurnošću tvrditi da je pisac namerno upotrebio jednu od konstrukcija, kao ni to da pisac ne oseća u jeziku jednu od njih. Ipak, primeri koji su korišćeni i u jednoj, i u drugoj konstrukciji pouzdano govore upravo o piščevom osećaju za jezik. Najadekvatniji primeri za to su sigurno oni koji su se isti ili približno isti broj puta javili u obema konstrukcijama. Očigledno je da se pisac ipak dvoumio oko konstrukcija, pa ih je upotrebljavao u zavisnosti od konteksta upotrebio i onu drugu.

Takođe se uočava direktan uticaj nemačkog jezika u piščevom izražavanju, i to putem konstrukcija nesvakidešnjih u srpskom jeziku. Npr. – *Počelo je da kiši* i pre podne prođe sve prokislilo (P1: 177). Osim toga, pisac u tekst ubacuje nemačke reči u svom originalnom obliku, verovatno povučen snažnim uticajem nemačkih govornika oko sebe i s ciljem da snažnije prikaže atmosferu kojoj prisustvuje. Npr. – *Wandern* – reče mi jedna – ah, kad *bi se moglo* uvek samo *wandern*. P1: 334). Ovo je jedini primer u *Putopisima* gde je jedna nemačka reč ubačena kao deo složenog predikata, i to infinitiv *wandern* što znači *lutati*.

Upravo saznanje da je u prvom dodatku *Putopisima*, skupu turističkih vodiča i drugih turističko propagandnih tekstova, konstrukcija glagol+infinitiv korišćena više od konstrukcije da+prezent ukazuje na specifičnost teme i zadatka pred kojim se pisac našao. Takvi tekstovi upravo zahtevaju više informacija u što sažetijom formi, dakle jezičku ekonomičnost. Ta ekonomičnost se odražava i na složeni predikat, kao i na stil piščevog izražavanja. Tu preovlađuje upotreba glagola *moći*, i to u konstrukciji čiji je drugi deo opšteg karaktera, uz povratnu rečicu *se*, na primer: – *Može se zaći* u najzabačenija ribarska mesta (P2: 401). Upravo takva upotreba odgovara ovoj vrsti tekstova čiji je cilj predstavljanje određenih ponuda svakom, neodređenom subjektu na što jasniji i potpuniji način.

Izvori

Crnjanski, M. 1995. *Putopisi 1: Pisma iz Pariza, Ljubav u Toskani, Naša nebesa, Kljiga o Nemačkoj, U zemlji toreadora i sunca*. Beograd: BIGZ

Crnjanski, M. 1995. *Putopisi 2, Putevima raznim*. Beograd: BIGZ

Literatura

- Brozović, D. 1953-4. O vrijednostima infinitiva i prezenta sa veznikom da. *Jezik*, 1: 13-18.
- Đukanović, V. 1986. Upotreba infinitiva u jeziku Augusta Šenoae, M. Glišića, Z. Majdaka, I. Nenadića. *Naš jezik*, 27.
- Kravar, M. 1953-4. O „Razlici” između infinitiva i veze da+prezent. *Jezik*, 2: 43-7.
- Maretić, T. 1963. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, (3. Nepromijenjeno izdanje). Zagreb: Matica Hrvatska.
- Stanojčić, Ž. 1994. *Gramatika srpskoga jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Stevanović, M. 1964-1969. *Savremeni srpskohrvatski jezik*, 1-2. Beograd: Naučno delo
- Stevanović, M. 1953. Naporeda upotreba infinitiva i prezenta sa veznikom da. *Naš jezik*, br. 5, sv. 3-4: 85-102

Zdravko Trivić

Composed Predicate in *Putopisi* by Miloš Crnjanski

The topic of this work was to examine what was in use as verbal complement to the verbs of incomplete meaning. Common opinion is that in Serbian language variation construction preposition da+present of verbs is more often in use then infinitive. On this example (literary language of Miloš Crnjanski) equal use of both verbal complements was shown.

